

УДК 368.914-047.22(477)

Є.О. Малишко, аспірант

Харківський національний економічний університет, м. Харків, Україна

ОЦІНКА РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА З НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті розглянуто рівень розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні. Розроблено спеціальну анкету для аналізу поінформованості та обізнаності суб'єктів підприємництва з недержавного пенсійного забезпечення міст України. Проаналізовано рівень поінформованості керівників підприємств з недержавного пенсійного забезпечення у м. Харків, м. Херсон та м. Маріуполь. Виділені основні ключові питання анкети. В анкеті висвітлені основні мотиваційні фактори привабливості для роботодавців від участі у недержавному пенсійному фонді. Проаналізовано актуальні проблеми рівня довіри суб'єктами підприємництва відносно недержавних пенсійних фондів. Виявлено рівень обізнаності та прагнення вступу до недержавного пенсійного забезпечення. Оцінено за бальною шкалою відповіді на запропоновані запитання. Зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, пенсійна система, недержавний пенсійний фонд, суб'єкти підприємництва, пенсійний вік, соціальні внески.

В статье рассмотрены уровни развития негосударственных пенсионных фондов в Украине. Разработана специальная анкета для анализа осведомленности и информированности субъектов предпринимательства по негосударственному пенсионному обеспечению городов Украины. Проанализирован уровень осведомленности руководителей предприятий относительно негосударственного пенсионного обеспечения в г. Харьков, г. Херсон и г. Мариуполь. Выделены основные ключевые вопросы анкеты. В анкете освещены основные мотивационные факторы привлекательности для работодателей от участия в негосударственном пенсионном фонде. Проанализированы актуальные проблемы уровня доверия субъектами предпринимательства относительно негосударственных пенсионных фондов. Определен уровень осведомленности и стремления вступления в негосударственное пенсионное обеспечение. Оценены по балльной шкале ответы на предложенные вопросы. Сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: негосударственное пенсионное обеспечение, пенсионная система, негосударственный пенсионный фонд, субъекты предпринимательства, пенсионный возраст, социальные взносы.

The article considers the level of private pension funds in Ukraine. A special questionnaire for the analysis of information and knowledge entities of private pensions cities of Ukraine. The level of awareness of managers of private pensions in Kharkiv, Kherson and Mariupol. The basic core questionnaire. The profile highlights key motivational factors attractiveness for employers to participate in the pension fund. Analyzed the current problems of trust business entities regarding pension funds. Detected levels of awareness and aspirations for private pensions. Reviewed by scale answers to the proposed questions. Corresponding conclusions.

Key words: private pension system, the pension system, pension fund, business entities, retirement age, social contributions.

Постановка проблеми. Останнім часом пенсійна система проходить етап становлення. Реформування пенсійної системи стало актуальним, через демографічне навантаження на працюючі верстви населення. Постає необхідність аналізу ефективності функціонування недержавного пенсійного забезпечення у сучасних умовах. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення дозволить накопичувати кошти на додаткову пенсію. Пенсійні фонди виступають фінансовими посередниками у системі пенсійного забезпечення. Тому постає необхідність аналізу рівня розвитку обізнаності суб'єктів підприємництва з метою встановлення рекомендацій стосовно покращення діяльності недержавних пенсійних фондів.

Аналіз основних досліджень. Дослідження системи недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) та її окремих елементів проводить все більше науковців, зокрема: В.В. Павлів [1], Л. Ткаченко [2], Ю. Кривобок [3], О.П. Коваль [4], С.О. Рибак [5], М. Мальований [6], С.В. Науменкова, С.В. Міщенко [7], А. Брагін [8], Т.В. Майорова [9], І.С. Бондарчук [10], О.Н. Небаба [11], І.І. Приймак, О.О. Коптюк [12], Н.М. Внукова, С.М. Рудак [13] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Висвітлено основні мотиваційні переваги, які мають вплив на суб'єктів підприємництва при виборі державного соціального забезпечення. Розроблено спеціальну анкету для суб'єктів підприємництва з метою аналізу поінформованості та обізнаності відносно недержавних пенсійних фондів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розробка теоретичних та практичних положень до аналізу мотивації суб'єктів підприємництва з недержавного пенсійного забезпечення у м. Харків, м. Херсон та м. Маріуполь.

Виклад основного матеріалу. Структура та механізм функціонування пенсійного забезпечення регламентується Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [14], «Про пенсійне забезпечення» [15], «Про недержавне пенсійне забезпечення» [16], а також низкою розпоряджень Нацкомфінпослуг України, які набули чинності з 2004 року.

Результати аналізу заходів, які були здійснені з реформування пенсійної системи, свідчать про необхідність коригування процесів подальшого проведення пенсійної реформи з урахуванням набутого досвіду та соціально-економічного становища в країні [1].

Розвиток недержавного пенсійного забезпечення розвивається дуже повільними темпами. Постає необхідність з'ясування основних причин гальмувань розвитку третього рівня системи пенсійного забезпечення. Запропоновано анкету, яка дозволить оцінити рівень обізнаності та поінформованості суб'єктів підприємництва з недержавного пенсійного забезпечення.

Анкета складалась з десяти питань, які були поділені на дві групи. До першої групи увійшли питання, які характеризували рівень обізнаності керівників підприємств про НПФ. У першій групі було виділено такі ключові питання: «Що, на Вашу думку, є НПФ?», «Що дає, на Вашу думку, участь у НПФ роботодавцю?» та «Як, на Вашу думку, здійснюється НПЗ?». Друга група містила питання стосовно досвіду роботи та прагнення до взаємодії з НПФ: «Чи розглянули б Ви у майбутньому питання щодо того, щоб робити внески до НПФ на користь своїх працівників?», «З якими видами НПФ Ви знайомі?». Опитування проводилось у містах України: Харків, Херсон та Маріуполь. Всього кількість опитаних склала сто шістдесят дві особи. Вся вибірка даних була представлена у матриці 29x29 (рис. 1, власна розробка).

№	1.1	1.2	1.3	2.1	2.2	2.3	2.4	3.1	3.2	3.3	4.1	4.2	4.3	5.1	5.2	5.3	6.1	6.2	6.3	7.1	7.2	7.3	7.4	8.1	8.2	9.1	9.2	10.1	10.2
1.1	17%	0%	0%	11%	5%	0%	1%	4%	11%	8%	7%	5%	5%	8%	5%	3%	9%	5%	5%	8%	6%	5%	3%	11%	6%	7%	10%	8%	9%
1.2	0%	20%	0%	9%	1%	3%	7%	3%	17%	9%	6%	7%	7%	11%	7%	3%	11%	5%	5%	9%	4%	5%	4%	15%	5%	7%	13%	7%	13%
1.3	0%	0%	60%	3%	4%	5%	47%	16%	51%	27%	28%	21%	19%	34%	20%	6%	35%	13%	19%	34%	12%	19%	8%	51%	9%	35%	24%	32%	28%
2.1	11%	9%	3%	23%	0%	0%	0%	5%	17%	12%	8%	9%	6%	10%	6%	7%	13%	9%	4%	11%	6%	7%	4%	14%	9%	7%	16%	9%	14%
2.2	5%	1%	4%	0%	11%	0%	0%	2%	8%	4%	5%	3%	3%	6%	5%	0%	7%	1%	3%	4%	3%	3%	1%	9%	2%	4%	7%	4%	7%
2.3	0%	3%	5%	0%	0%	9%	0%	1%	7%	3%	3%	3%	3%	6%	1%	1%	3%	3%	4%	4%	2%	1%	3%	5%	3%	5%	4%	4%	5%
2.4	1%	7%	47%	0%	0%	0%	55%	15%	46%	25%	24%	18%	19%	31%	20%	4%	32%	11%	18%	32%	11%	19%	6%	49%	5%	33%	21%	31%	24%
3.1	4%	3%	16%	5%	2%	1%	15%	23%	13%	11%	13%	7%	9%	12%	10%	1%	17%	9%	7%	14%	6%	5%	7%	18%	5%	15%	9%	8%	15%
3.2	11%	17%	51%	17%	8%	7%	46%	13%	80%	35%	31%	29%	27%	45%	27%	8%	46%	19%	25%	43%	17%	28%	11%	65%	15%	40%	39%	40%	39%
3.3	8%	9%	27%	12%	4%	3%	25%	11%	35%	45%	19%	17%	17%	25%	13%	8%	25%	15%	14%	25%	11%	13%	5%	36%	9%	22%	23%	20%	25%
4.1	7%	6%	28%	8%	5%	3%	24%	13%	31%	19%	41%	4%	3%	25%	13%	3%	23%	9%	14%	27%	8%	7%	5%	33%	8%	23%	18%	20%	21%
4.2	5%	7%	21%	9%	3%	3%	18%	7%	29%	17%	4%	33%	4%	19%	9%	5%	18%	13%	7%	20%	9%	14%	5%	27%	7%	16%	17%	14%	19%
4.3	5%	7%	19%	6%	3%	3%	19%	9%	27%	17%	3%	4%	32%	15%	14%	3%	20%	9%	12%	9%	9%	15%	6%	26%	6%	15%	16%	19%	12%
5.1	8%	11%	34%	10%	6%	6%	31%	12%	45%	25%	25%	19%	15%	54%	0%	0%	32%	10%	17%	31%	12%	12%	11%	43%	11%	29%	25%	31%	23%
5.2	5%	7%	20%	6%	5%	1%	20%	10%	27%	13%	13%	9%	14%	0%	33%	0%	18%	11%	9%	15%	8%	13%	3%	27%	6%	15%	17%	13%	19%
5.3	3%	3%	6%	7%	0%	1%	4%	1%	8%	8%	3%	5%	3%	0%	0%	12%	6%	4%	3%	4%	3%	6%	1%	9%	3%	5%	7%	5%	7%
6.1	9%	11%	35%	13%	7%	3%	32%	17%	46%	25%	23%	18%	20%	32%	18%	6%	56%	8%	7%	30%	13%	18%	8%	46%	10%	28%	28%	25%	31%
6.2	5%	5%	13%	9%	1%	3%	11%	9%	19%	15%	9%	13%	9%	10%	11%	4%	8%	25%	4%	10%	10%	11%	5%	18%	7%	13%	11%	9%	15%
6.3	5%	5%	19%	4%	3%	4%	18%	7%	25%	14%	14%	7%	12%	17%	9%	3%	7%	4%	29%	17%	7%	6%	5%	25%	4%	16%	13%	17%	13%
7.1	8%	9%	34%	11%	4%	4%	32%	14%	43%	25%	27%	20%	9%	31%	15%	4%	30%	10%	17%	51%	5%	6%	6%	41%	10%	29%	21%	24%	27%
7.2	6%	4%	12%	6%	3%	2%	11%	6%	17%	11%	8%	9%	9%	12%	8%	3%	13%	10%	7%	5%	23%	4%	3%	17%	5%	11%	12%	11%	12%
7.3	5%	5%	19%	7%	3%	1%	19%	5%	28%	13%	7%	14%	15%	12%	13%	6%	18%	11%	6%	6%	4%	31%	2%	26%	5%	14%	17%	16%	15%
7.4	3%	4%	8%	4%	1%	3%	6%	7%	11%	5%	5%	5%	6%	11%	3%	1%	8%	5%	5%	6%	3%	2%	15%	13%	2%	7%	7%	9%	6%
8.1	11%	15%	51%	14%	9%	5%	49%	18%	65%	36%	33%	27%	26%	43%	27%	9%	46%	18%	25%	41%	17%	26%	13%	79%	0%	41%	37%	40%	39%
8.2	6%	5%	9%	9%	2%	3%	5%	5%	15%	9%	8%	7%	6%	11%	6%	3%	10%	7%	4%	10%	5%	5%	2%	0%	20%	7%	12%	9%	11%
9.1	7%	7%	35%	7%	4%	5%	33%	15%	40%	22%	23%	16%	15%	29%	15%	5%	28%	13%	16%	29%	11%	14%	7%	41%	7%	49%	0%	30%	19%
9.2	10%	13%	24%	16%	7%	4%	21%	9%	39%	23%	18%	17%	16%	25%	17%	7%	28%	11%	13%	21%	12%	17%	7%	37%	12%	0%	49%	19%	30%
10.1	8%	7%	32%	9%	4%	4%	31%	8%	40%	20%	20%	14%	19%	31%	13%	5%	25%	9%	17%	24%	11%	16%	9%	40%	9%	30%	19%	49%	0%
10.2	9%	13%	28%	14%	7%	5%	24%	15%	39%	25%	21%	19%	12%	23%	19%	7%	31%	15%	13%	27%	12%	15%	6%	39%	11%	19%	30%	0%	49%

Рис. 1. Матриця відповідей опитування в якісному вимірі міст України

На перше питання анкети: «Як довго існує Ваша компанія (підприємство, організація)?» 97 осіб (60 %) респондентів відповіли, що підприємство існує більше десяти років. На друге питання: «Яка кількість осіб працює на підприємстві?», у 86 осіб (55 %) – на підприємстві працює більше 50 працівників, та 36 респондентів (23 %) мають організа-

цію, в якій працює менше 20 осіб. Результати відповідей на третє питання: «Який рівень пенсійної системи Вам знайомий?», свідчать про обізнаність усіх трьох рівнів пенсійної системи України. Відповіді на четверте питання: «Виберіть, як, на Вашу думку, здійснюється НПЗ?», вказували на достатню обізнаність відносно діяльності НПФ. Проте на п'яте питання: «Що, на Вашу думку, є недержавним пенсійним фондом?», тільки 54 % відповідей були правильними. У шостому питанні було запропоновано вказати, з якими фондами знайомі респонденти. Більша частина (56 %) володіла інформацією стосовно відкритих НПФ. Сьоме питання, містило стислу інформацію про участь у НПФ роботодавців. Більша частина, а саме 51 % (76 осіб), роботодавців вважають, що НПФ розширює та посилює систему соціального захисту працівників підприємств, а 31 % (47 осіб) вважає, що створюється довгостроковий інвестиційний ресурс у формі пенсійних активів, що можуть бути використані відповідно до вимог законодавства на задоволення інвестиційних потреб підприємства. У восьмому питанні розглядалось можливість у майбутньому керівниками підприємств робити внески до НПФ на користь своїх працівників. Сорок шість осіб були впевнені, що будуть користуватись послугами НПФ. Дев'яте питання містило інформацію про працівників, які наразі користуються послугами державного соціального страхування. Отримані дані свідчать, що половина керівників мають на підприємствах працівників, які вже користуються послугами НПФ для накопичення коштів на додаткову пенсію. У десятому питанні було запропоновано роботодавцям зазначити, чи вплинуло на фінансовий стан підприємства підвищення пенсійного віку. Половина респондентів, які є керівниками маленьких та середніх підприємств, вважають, що підвищення пенсійного впливає на фінансовий стан підприємства, проте друга половина опитуваних вважає, що цей фактор не має впливу на діяльність підприємства.

Результати опитування вказують на дуже малий відсоток роботодавців, які володіють інформацією відносно діяльності НПЗ. Деякі виказували недовіру розвитку системи соціального захисту у вигляді системи пенсійного забезпечення.

Автором зазначено [16], що основними привабливими рисами участі в системі недержавного пенсійного забезпечення для працівників є: можливість забезпечити стабільний матеріальний стан у майбутньому, надійне зберігання коштів, самостійне формування своєї пенсії. А основними стримуючими факторами є: недовіра до недержавних пенсійних фондів, відсутність коштів, недостатність належної інформації, ризик втрати коштів.

Кожне питання анкети було оцінено за бальною шкалою (табл. 1). В анкеті були виділені ключові питання, котрі характеризували загальну обізнаність та поінформованість респондентів відносно діяльності та участі роботодавців у системі соціального захисту. Виділені для оцінювання були питання № 5 «Що, на Вашу думку, є недержавним пенсійним фондом?» та № 8: «Чи розглянули б Ви у майбутньому питання щодо того, щоб робити внески до НПФ на користь своїх працівників?». За кожен правильну відповідь на питання № 5 присвоювалось три бали, а на питання № 8 – додаткові два бали.

У таблиці 1 представлено бальну оцінку по кожному місту України окремо. Анкети було поділені на три показника відносно кількості працюючих осіб на підприємстві. До маленьких підприємств (організацій, компаній) було віднесено менше 20 осіб, до середніх підприємств (організацій, компаній) – 20-30 осіб та до великих підприємств (організацій, компаній) відповідно було віднесено 30-50 осіб.

Так, у м. Харків 61 велике підприємство отримало 1095 балів, з них правильна відповідь на питання № 5 та № 8 у 37 підприємств з загальною кількістю 726 балів. Два підприємства неправильно відповіли на ключові питання і були оцінені лише у 46 балів. Дванадцять середніх підприємств отримали 152 бали за відповіді на питання анкети. З них всього три анкети мали правильні відповіді за ключовими питаннями, що у результаті дорівнювало 47 балів. У 24 маленьких організацій анкети були оцінені у 240

балів, з них правильних відповідей на питання № 5 та № 8 містило 6 анкет, що у результаті отримали 80 балів. У м. Херсон 33 підприємства отримали 516 балів, з яких тільки одна анкета мала неправильні відповіді. Одинадцять анкет мали правильні відповіді за ключовими питаннями, що у результаті оцінено у 186 балів. Результати опитування у м. Маріуполь були такими: всього кількість респондентів склала 28 підприємств, у тому числі великі, середні та маленькі, з загальною кількістю 439 балів. Чотири анкети містили правильні відповіді, які були оцінені у 46 балів. Дванадцять підприємств відповіли правильно на питання № 5 та № 8 та отримали 225 балів. Аналізуючи отримані дані за бальною шкалою, слід зазначити, що рівень обізнаності керівників підприємств щодо системи пенсійного забезпечення відповідає середньому рівню. На це вказують нечіткі відповіді на запропоновані питання анкети (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз відповідей за бальною шкалою

Розмір організації	Оцінка відповідей на питання		Правильна відповідь на питання № 5 та № 8		Правильна відповідь на питання № 5		Позитивна відповідь на питання № 8		Немає правильної відповіді на питання		Немає позитивної відповіді на питання № 5 та № 8	
	Кількість анкет	Сума балів	Кількість анкет	Сума балів	Кількість анкет	Сума балів	Кількість анкет	Сума балів	Кількість анкет	Сума балів	Кількість анкет	Сума балів
Група 1, м. Харків												
Великі	61	1095	37	726	4	58	17	283	2	28	2	46
Середні	12	152	3	47	3	37	6	68	-	-	-	-
Маленькі	24	270	6	80	5	60	6	64	7	66	1	18
Разом	101	1551	48	878	12	155	30	420	10	98	3	64
Група 2, м. Херсон												
Великі	20	335	4	85	2	33	13	201	1	16	1	26
Середні	5	79	3	47	-	-	2	32	-	-	1	17
Маленькі	8	102	4	54	1	14	3	34	-	-	1	13
Разом	33	516	11	186	3	47	18	267	1	16	3	56
Група 3, м. Маріуполь												
Великі	19	324	9	178	2	28	6	95	2	23	1	20
Середні	4	57	2	30	-	-	1	12	1	15	1	15
Маленькі	5	58	1	17	1	15	2	18	1	8	-	-
Разом	28	439	12	225	3	27	9	125	4	46	2	35

Висновки і пропозиції. Результати проведеного опитування мають практичну цінність та можуть бути використані у майбутніх дослідженнях, пов'язаних з розвитком системи недержавного пенсійного забезпечення. Автором запропоновано формування фокус-групи стосовно діяльності недержавних пенсійних фондів, що дозволить вирішити багато проблем. З цією метою постає необхідність виділення таких цілей, які вирішить фокус-група. Цілі дослідження фокус-групи: оцінка сприйняття тривірневої пенсійної системи, розуміння її переваг та відзначення недоліків; визначення ставлення до окремих рівнів нової пенсійної системи, зокрема, до другого рівня (накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування) та третього рівня (система недержавного пенсійного забезпечення); виявлення основних факторів, які обумовлюють інтерес працівників щодо участі в НПЗ та основних факторів, що стримують їх участь у НПЗ; виявлення основних факторів, які обумовлюють інтерес керівників підприємств щодо участі в НПЗ, та основних факторів, що стримують їх участь у НПЗ; ідентифікація основних джерел інформації, з яких праців-

ники та керівники підприємств можуть дізнаватися про діяльність недержавних пенсійних фондів; формування висновків та пропозицій за результатами дослідження.

Список використаних джерел

1. Павлів В. В. Сучасний стан та проблеми розвитку недержавного пенсійного забезпечення / В. В. Павлів // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – № 2 (28). – С. 60-65.
2. Ткаченко Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення / Л. Ткаченко // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 89-95.
3. Кривобок Ю. Для надійної діяльності НПФ / Ю. Кривобок // Вісник Пенсійного фонду України. – 2012. – № 1. – С. 36-37.
4. Коваль О. П. Мотивація участі роботодавців та робітників у системі недержавного пенсійного забезпечення / О. П. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 3. – С. 96-101.
5. Рибак С. О. Інституційні інвестори фінансової системи : сучасний стан та перспективи розвитку / С. О. Рибак, О. П. Коваль // Фінанси України. – 2010. – № 10 (179). – С. 60-64.
6. Мальований М. І. Стан та проблеми розвитку системи недержавного пенсійного страхування в Україні [Електронний ресурс] / М. І. Мальований. – Режим доступу: <http://www.udau.edu.ua/library.php?pid=1535>.
7. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К.: Знання, 2010. – 532 с.
8. Брагін С. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України / С. Брагін, О. Макаренко // Вісник НБУ. – 2011. – № 2. – С. 44-47.
9. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. В. Майорова. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 472 с.
10. Бондарчук І. С. Організація системи пенсійного забезпечення в зарубіжних країнах / І. С. Бондарчук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 30-31.
11. Небаба Н. О. Класифікація фінансових потоків в системі недержавного пенсійного забезпечення / Н. О. Небаба // Фінансово-кредитне стимулювання розвитку територіальних суспільних систем: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (23 березня 2012 року) / Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2012. – С. 191-193.
12. Приймак І. І. Оцінка стану та прогноз розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / І. І. Приймак, О. О. Коптюк // Інноваційна економіка. – 2012. – № 2 (28). – С. 46-50.
13. Внукова Н. Н. Оценка влияния уровня диверсификации портфеля активов на результаты деятельности негосударственных пенсионных фондов / Н. Н. Внукова, С. М. Рудак // Бизнес Информ. – 2011. – № 2 (1). – С. 150-153.
14. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України №150 від 14 серпня 2003 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/portal.rada.gov.ua>.
15. Про пенсійне забезпечення: Закон України № 1788-12 від 05.11.1991 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/portal.rada.gov.ua>.
16. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України № 3610-17 від 07.07.2011 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.
17. Малишко Є. О. Визначення пріоритетів недержавного пенсійного забезпечення суб'єктами підприємництва / Є. О. Малишко // Формування економічного портрета національної інфраструктури України: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 20-21 січня 2012 р.): у 2-х ч. Ч. 1. – К.: Київський економічний науковий центр, 2012. – С. 45-48.